

Лекція 17. РОЗБУДОВА НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ, ПРОБЛЕМИ

Проголошення незалежності Української держави поставило багато проблем в державотворенні, поліпшенні соціально-економічного становища народу, в проведенні виваженої зовнішньополітичної діяльності.

У вирішенні цих проблем Україні прийшлося йти непротореними шляхами, в складних умовах реформування суспільства, економіки, центральних і місцевих органів влади, вибору форми державного устрою та ін. На жаль при цьому було допущено і немало помилок, що привели до погіршення життя народу, його зневіри і незадоволення. Всі ці та інші проблеми розглядаються в запропонованій лекції за наступним планом:

1. Державотворчі процеси в незалежній Україні.
2. Соціально-економічне становище в Україні: здобутки, проблеми, перспективи.
3. Зовнішньополітична діяльність України.

1. Державотворчі процеси в незалежній Україні. Розбудова суверенної Української держави розпочалася в складних умовах. Необхідно було в короткий час здійснити перехід від статусу союзної республіки з українським обмеженим суверенітетом до статусу незалежної держави. Це передбачало реформування існуючих органів влади та створення нових, які б відповідали потребам незалежної держави, проведення значної законотворчої роботи, визначення правового статусу держави і її громадян.

Використовуючи досвід державотворчої діяльності УНР і УРСР, а також досвід європейського державотворення, вже 12 вересня 1991 р. був прийнятий Закон “Про правонаступництво України”. У ньому вказувалось, що з моменту проголошення незалежної України найвищим органом влади є

Верховна Рада в існуючому депутатському складі. Вона повинна діяти до скликання Установчих зборів або нових виборів у Верховну Раду. Закони та інші нормативні акти УРСР продовжували діяти на території республіки, якщо вони не суперечили законам України, які були ухвалені після проголошення Акту про незалежність. Українська держава підтвердила свої зобов'язання за міжнародними договорами, що уклалися до 24 серпня 1991 р. У Законі також визначались основні принципи державного будівництва – народ України створюватиме державу “суверенну і самоврядну, незалежну і відкриту, демократичну і правову”.

Головними ознаками такої держави були: законність влади і монополія на її здійснення; наявність соціальних інститутів, регулюючих відносини в громадському суспільстві і поза ним, в тому числі насильницьких; наявність території і населення, на яких розповсюджується дія держави; наявність збройних сил, митних кордонів і митниць; національна грошова одиниця; національна символіка.

Відразу ж після прийняття Акту про незалежність Україні прийшлося заново створювати такі інститути як національний банк, посольства та консульства, експортно-імпорتنі організації тощо. Особливе місце відводилося створенню власних Збройних Сил. На території України на той час перебувало досить велике і боєздатне військове угруповання колишнього СРСР, яке налічувало понад 700 тис. військовослужбовців. В ньому були представлені всі роди Збройних сил – від сухопутних до ракетних військ стратегічного призначення. Наявність такого угруповання не відповідала проголошеному Верховною Радою України курсові на нейтралітет і позаблоковість. До того ж його утримання ускладнювало й без того нелегке соціально-економічне становище молодої держави. Верховна Рада України своєю постановою від 24 серпня 1991 р. утворила Міністерство оборони України, яке офіційно стало функціонувати з 1 січня 1992 р. Міністром оборони було призначено генерал-майора авіації К.Морозова. Всі військові формування, дислоковані на території республіки,

підпорядковувались Верховній Раді України. Цією ж постановою вищий законодавчий орган зобов'язав уряд держави приступити до створення Збройних Сил та національної гвардії України. Деякий час стратегічні сили стримування не входили до складу Збройних Сил України, а підпорядковувалися командуванню Збройних Сил СНД. Це призвело до того, що керівництво об'єднаних Збройних Сил почало втручатися у внутрішні справи України. Внаслідок цього загострилася ситуація у військових частинах, які були розташовані на території республіки, але не входили до складу Збройних Сил України. В цих умовах Президент України 5 квітня 1992 р. підпорядкував Міністерству оборони України всі військові формування, дислоковані на території держави.

Парламент України від імені народу виявив довіру і високу честь усьому особовому складу військ, розташованих на українських землях. Всім військовослужбовцям, які опинились в Україні, була надана можливість добровільно зробити свій вибір – присягнути на вірність Україні або іншій новоутвореній державі із числа колишніх союзних республік СРСР.

Будівництво Збройних Сил України проводилось у відповідності з демократичними засадами українського суспільства. У воєнній доктрині держави, ухваленій Верховною Радою України 19 жовтня 1993 р., наголошувалося, що Україна здійснює політичний і воєнно-політичний курс у відповідності з національними інтересами і не буде використовувати Збройні Сили для розв'язання політичних завдань на своїй території.

Важливим кроком у захисті інтересів держави було створення служби Безпеки України (СБУ). Верховна Рада схвалила концепцію у відповідності з нею прийняла Закон “Про Службу Безпеки України”. Ця державна структура була позбавлена караючої функції. Головне завдання СБУ полягає в захисті державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілості, науково-технічного та оборонного потенціалу України. Однією з важливих функцій СБУ була визначена боротьба з організованою злочинністю у сфері управління й економіки. У своїй роботі СБУ, вказувалось в Законі, керується

конституційними нормами та законом “Про оперативно – розшукову діяльність”. Безпосередньо СБУ підпорядковується Президентові України, підконтрольна Верховній Раді, зокрема її комісії з питань оборони і державної безпеки.

Верховна Рада прийняла також і інші важливі законодавчі акти та постанови про права людини, які мали практичне значення для демократичних перетворень у суспільстві. Серед них – Закони “Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні”, “Про свободу совісті і релігійних організацій”.

Важливе значення в розширенні соціальної бази державотворення мало забезпечення прав національних меншин, що проживають на території України. За даними перепису населення 1989 р. в Україні проживало 37,4 млн. українців (71,1 %), 11,4 млн. росіян (21,9 %), 484 тис. євреїв (9,3 %), 439, 9 тис. білорусів (8,4 %), 325 тис. молдаван (6,2 %), 234 тис. поляків (4,2 %), 163 тис. угорців (3,1 %), 135 тис. румун (2,5 %) та ін. Усі ці люди різних націй і народностей, якщо вони були постійними жителями України, і прийняли її громадянство, становлять єдиний народ України. Його повновладдя на своїй території, право самочинно розв’язувати усі питання економічного, політичного, культурного, духовного життя, визначати форми й структуру органів держави – це і є реальний суверенітет, що втілюється у незалежність кожної суверенної держави.

В Україні поступово починає складатись система управління національними процесами. Ще 10 квітня 1990 р. Указом Президії Верховної Ради було створено Державний комітет зі справ національностей. При НАН України був організований інститут національних відносин і політології, розроблена комплексна програма “Шляхи гармонізації міжнаціональних відносин”.

1 листопада 1991 р. Верховна Рада схвалила Декларацію прав національностей України. Вона складається з семи статей. В першій з них підкреслюється, що “Українська держава гарантує усім народам,

національним групам, громадянам, які живуть на її території, рівні політичні, економічні, соціальні й культурні права”. В наступних статтях мова йде: а) про гарантію Українською державою усім національностям права на їх традиційне розселення й забезпечення існування національно-державних одиниць; б) про гарантії кожній національності права сповідувати свою релігію, відмічати свої національні свята; в) про гарантію права усім національностям створювати свої культурні центри, землячества та інші об’єднання; г) про гарантії прав національних центрів і товариств на вільні контакти зі своєю історичною Батьківщиною.

Положення Декларації національностей знайшли відображення в спеціальному законі, який гарантував національним меншинам права й можливості вільного розвитку.

Важливою віхою національно-культурного життя України стало прийняття “Закону про мови”. Оголошуючи українську мову державною, закон гарантує використання й розвиток мов усіх націй, що проживають в Україні. Громадянам забезпечується право користуватися своєю чи будь-якою іншою мовою. Вони можуть звертатися до державних, громадсько-політичних організацій, підприємств, установ українською чи рідною мовою, як їм краще.

Дуже важливим в законі є те, що він містить норми, спрямовані на захист різних мов. Заборонені будь-які привілеї чи обмеження громадянських прав за мовною ознакою, а також мовна дискримінація. Передбачено, що публічне приниження чи зневажання, навмисне спотворення української чи інших мов у офіційних документах, а також створення перешкод і обмежень у користуванні ними, проповідь ворожнечі на мовному ґрунті несе правову відповідальність. Маючи на увазі різний ступінь готовності регіонів країни до реалізації положень закону, Верховна Рада прийняла рішення про введення закону в дію з 1 січня 1990 р. Причому був встановлений термін для його поступового впровадження в суспільно-політичне життя – від трьох до десяти років. Значну роль в активізації вивчення й впровадження державної

мови відіграє Товариство української мови ім. Т.Г.Шевченка (“Просвіта”). З кожним роком зростає мережа шкіл і класів з поглибленим вивченням української мови, літератури, фольклору, історії та мистецтва.

Посилилась увага до задоволення національно-культурних запитів національних меншин. У цьому плані велику роль відіграють національно-культурні товариства. Сьогодні в Україні діють російське, болгарське, польське, єврейське, німецьке, угорське, чеське, тюркське, кримсько-татарське та інші національні товариства. Створено Раду національних товариств України. У місцях компактного проживання національно-етнічних меншин працює понад 220 шкіл з викладанням національними мовами. У навчальних закладах організовано понад 450 факультетів з вивченням болгарської, польської, угорської, єврейської та інших мов. Виходять газети мовами національних меншин, діють театри, радіо та телебачення (наприклад, на новогрецькій мові у Донецькій області, молдавській – у Чернігівській, болгарській – в Одеській, російській – майже у всіх областях України).

Визначною подією у суспільному житті України стало проведення Всеукраїнських міжнаціональних конгресів з проблем духовного відродження народів, які живуть в Україні. Перший конгрес відбувся 16-17 листопада 1991 р. в Одесі. Учасники конгресу розробили і схвалили зважену програму забезпечення прав вільного розвитку всіх національностей, які проживають в республіці.

Своєрідним продовженням його став конгрес українців, які проживають в інших країнах. Відбувся він у Києві 22-23 грудня 1992 р. В його роботі прийняли участь близько 1500 чоловік. Відкривав його перший Президент України Л.Кравчук. Конгрес сприяв консолідації українців, які проживають на території як далекого, так і близького зарубіжжя, розробив програму невідкладних завдань будівництва незалежної Української держави та національного розвитку українців де б вони не проживали. Така увага до цієї проблеми пов’язана з тим, що багато українців з різних причин

опинились за межами своєї Батьківщини. Так, за даними перепису 1989 р., в колишніх республіках Радянського Союзу, проживає близько 6 млн. українців, в тому числі: в Російській Федерації – більш 4 млн., Казахстані – понад 900 тис., Молдові – близько 600 тис., Білорусі – 240 тис., Узбекистані – 154 тис. чоловік. У так званому далекому зарубіжжі теж немало українців: у США - понад 1 млн., Канаді – близько 1 млн., Польщі - 300 тис., Бразилії – 150, Аргентині – 100, Чехії та Словаччині – 100 тис. чоловік.

Українська діаспора неоднорідна в політичному й соціальному відношенні. Провідна організація, яка здійснює контакти з ними, - це товариство “Україна”. Воно знайомить зарубіжних співвітчизників з історією і культурою України, надсилає їм художню літературу, підручники рідною мовою, фотовиставки, кіно і телефільми, організує для них гастролі артистів. За останні п’ять років обсяг зарубіжних зв’язків товариства подвоївся.

Завдяки зваженій національній політиці законодавчої і виконавчої влади в Україні на відміну від інших країн СНД не виникло і немає міжнаціональних конфліктів і суперечок. Однак далеко не всі проблеми міжнаціональних відносин вирішені. Розвиток України в умовах суверенітету привів до появи окремих політичних сил, які намагались використати національний чинник в боротьбі за перегляд існуючих кордонів. З’явилися деякі організації, які претендували на особливе місце в регіоні, зокрема товариство карпатських русинів ставило питання про повернення Закарпаттю статусу автономної республіки; Демократичний союз Новоросії і Бесарабії вимагав створення політично незалежної Республіки Новоросії; прихильники автономії Донбасу рекомендували повернутися до статусу Донецько-Криворізької республіки, незважаючи на те, що ця проблема надумана і безпідставна. Взагалі, сепаратистські ідеї – не на користь соборній Україні. Це розуміє переважна більшість її народу .

Процес державотворення нагально вимагав розробки і прийняття нової Конституції, яка б сприяла формуванню і впровадженню сучасних, загальнолюдських, демократичних принципів утворення і здійснення

державної влади, закріпила б основні засади суспільного й державного устрою країни, форми правління, компетенцію органів влади та управління. Оскільки Конституція створює юридичну базу для розробки і прийняття всіх законів та інших державних нормативних актів, то її наявність є однією з суттєвих ознак суверенності будь-якої держави.

На першому етапі вирішення цієї проблеми йшло шляхом внесення поправок до Конституції 1978 року. До неї було включено 200 нових поправок і вона зазнала суттєвих змін, але це не вирішило проблеми. Керівництво держави це було розуміло і процес розробки проекту нового основного закону розпочався одразу ж після прийняття Декларації про державний суверенітет. Так, в червні 1991 року Верховна Рада ухвалила концепцію нової конституції. Була створена конституційна комісія на чолі з Л.Кравчуком, який на той час очолював Верховну Раду. Робота ця значно активізувалася після проголошення незалежності України. Підготовлений комісією проект Конституції передбачав, що Україна стане президентською республікою з двопалатним парламентом. Президента має обирати весь народ. Пропонувалася і назва держави – Республіка Україна. Навесні 1992 р. цей проект був винесений на всенародне обговорення. Проте відсутність належної організації його в обговоренні призвела до того, що він обговорювався здебільшого на сесіях обласних, міських та районних рад. Його суперечливі положення піддавалися різкій критиці з боку всіх політичних сил, внаслідок чого проект не знайшов підтримки ні у Верховній Раді, ні у місцевих органах влади. Майже одночасно свої проекти запропонували деякі політичні партії, зокрема, Конституційно-демократична партія, Партія зелених, Українська національна консервативна партія. З'явилися й індивідуальні проекти, авторами яких були відомі українські правознавці. Офіційний варіант проекту Конституції був допрацьований і влітку 1993 р. оприлюднений. Створилися передумови для прийняття. Однак виникла дискусія з проблеми, хто повинен прийняти основний закон держави – Верховна Рада чи скликана Конституційна асамблея? На скликанні

Конституційної асамблеї наполягали Українська республіканська партія, Демократична партія України, Партія демократичного відродження, Партія зелених та інші. Їх підтримала й частина депутатів Верховної Ради. Проте ідея скликання Конституційної асамблеї не знайшла підтримки у вищих органів виконавчої і законодавчої влади. У цьому проглядалися суто політичні мотиви. Впершу чергу це було викликано загостренням боротьби між правими, центристськими і лівими партіями. З цієї причини не було завершено й обрання Конституційного Суду, покликаного стати на чолі незалежної судової гілки влади. Він повинен був забезпечити відповідність актів, прийнятих законодавчою і виконавчою гілками влади, положенням конституції України. Відсутність Конституційного Суду значною мірою поглиблювала кризу у відносинах між законодавчою і виконавчою владою. В цих умовах 8 червня 1995 р. між Верховною Радою та Президентом України був підписаний конституційний договір. Він регулював основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування на період до прийняття нової Конституції. Підписання конституційного договору показало, що гострі й складні проблеми у відносинах між гілками влади можна вирішувати мирними й цивілізованими шляхами. Однак, баталії навколо конституційного процесу не тільки не затухли, а почали знову розгорятись. Знову постало питання щодо механізму прийняття нової конституції: референдумом, Конституційною асамблеєю чи Верховною Радою. Існували й різні підходи до форм державного устрою (президентська, парламентська чи парламентсько-президентська республіка). Продовжувались дискусії з проблем власності, принципів побудови парламенту, організації виборчої системи, державної мови та символіки. Нарешті Верховна Рада після тривалих і напружених дискусій 28 червня 1996 р. прийняла нову Конституцію України. Ця подія збіглася з п'ятиріччям незалежності України й ознаменувала собою завершення важливого етапу в розвитку суспільства і становленні держави.

В Основному законі Україна визначається як суверенна і незалежна, демократична, соціальна й правова держава. Одночасно вона характеризується також як унітарна і світська держава. В Конституції наголошується, що єдиним джерелом влади є народ, який здійснює владу як безпосередньо, так і через органи державної влади.

Народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдуми та інші форми безпосередньої демократії. Незалежність судової гілки влади гарантується Конституцією. Згідно з Конституцією Україна є республікою, точніше – президентсько-парламентською республікою. Сутність правової держави, як це проголошено в Конституції, означає що в державі повинен діяти принцип верховенства права. Конституція має найвищу силу. Її положення є правовими нормами прямої дії. Соціальність держави означає, що людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканість, безпека, визнаються найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Згідно з Конституцією Україна є унітарною, тобто єдиною соборною державою. Тим самим ідея поділу її на окремі федеральні землі, шляхом об'єднання кількох областей, відкинута.

Відповідно до Конституції Україна є державою національною за своїм походженням, оскільки її утворення відбулося на основі здійснення українською нацією, всім українським народом права на самовизначення. Національний характер держави зумовлюється певною мірою й етнонаціональним складом суспільства. Це знайшло відображення в державній мові та символіці, в інших атрибутах держави, її політиці, консолідації та розвитку української нації, її історичній свідомості, традиціях та культурі.

Важливим елементом становлення суверенітету та державності є законодавче затвердження головних державних символів – герба, прапора, гімну. Україна давно мала всі свої, історично обгрунтовані символи. Але це, як здавалось на перший погляд, нескладне завдання не так просто було

вирішити Верховній Раді. Однак історична правда і здоровий глузд перемогли. Малим гербом України затверджено державний символ ще з часів Київської Русі – тризуб, прапором – синьо-жовтий, що символізує колір синього неба і жовтого лану пшениці (з 28 січня 1992 р.), гімном 15 січня 1992 р. Верховною Радою була затверджена відома пісня – “Ще не вмерла Україна” на музику М.Вербицького, слова П.Чубинського.

Слід відзначити, що система прав і свобод людини і громадянина, гарантованих Конституцією України, розроблена з урахуванням міжнародно-правових актів: Загальної декларації прав людини (1948 р.), Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1966 р.), Європейської конвенції про права і основні свободи людини (1950 р.), Паризької хартії для нової Європи (1990 р.) та ін. Урахування в основному законі ідей і норм цих важливих загальноновизнаних документів було закономірним, адже Україна є суб’єктом міжнародного і європейського співробітництва.

Прийняття Конституції України не тільки завершило стадію невизначеності в будівництві державності, а й заклало підвалини для її становлення як демократичної, соціальної і правової держави.

Державне будівництво, створення правової основи молодого Українського держави йде постійно і досить активно. Так, 25 березня 1992 р. Верховна Рада прийняла закон “Про загальний військовий обов’язок і військову службу”; 18 листопада 1993 р. – “Про вибори народних депутатів України”; 22 грудня 1993 р. – “Про міжнародні договори України”; 23 грудня 1993 р. – “Про авторське право і суміжні права”; 24 грудня 1993 р. – “Про органи реєстрації актів громадянського стану”; 21 січня 1994 р. – “Про державну таємницю”; 4 лютого 1994 р. – “Про правовий статус іноземців”; “Про депутатів місцевих Рад народних депутатів”; “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві” тощо.

В Україні на основі прийнятих великої кількості законодавчих актів розпочалась і проводиться значна кодифікаційна робота: 13 березня 1992 р. був прийнятий Земельний кодекс України; 27 липня 1994 р. – кодекс України

про надра; 21 січня 1994 р. – Лісовий кодекс України тощо. Систематично вносяться зміни у кримінальний, цивільний кодекс, кодекс законів про працю, процесуальні кодекси.

Без сумніву, така плідна правотворча діяльність сприяє формуванню цивілізованої політичної системи.

Були створені необхідні правові й організаційні умови для проведення виборів у парламент держави – Верховну Раду у 1994 і 1998 рр., а також виборів Президента України (у 1994 р. і 1999 р.). 27 жовтня 1999 року Л.Кучма – другий Президент в історії новітньої Української держави був обраний вдруге і буде знаходитись на цій посаді до 2004 р.

Показником активної державотворчої діяльності є проведення референдуму 16 квітня 2000 р., проголошеного Президентом України за народною ініціативою. Громадяни України на перше запитання референдуму - про право Президента достроково припиняти повноваження парламенту, якщо протягом місяця Верховна Рада не змогла сформувавши парламентську більшість або протягом трьох місяців не затвердила проект держбюджету України – дали схвальну відповідь 84,69 %, негативну – 13,88%. Друге запитання – про скасування депутатської недоторканості – підтримали 89%, не дали згоди 9,62%. За третє запитання – про скорочення числа народних депутатів з 450 до 300 – погодились 89,91 %, проти – 8,73%. На четверте запитання - про необхідність формування двопалатного парламенту – позитивно відповідали 81,68 %, негативно – 16,79%.

Таким чином, державотворчі процеси в умовах незалежності визначились передусім новим характером і природою самої держави, складним і водночас специфічним її становленням та утворенням. Все здійснювалося непротореними шляхами, відбувалося на основі властивих тільки новій державі принципів, розроблених і перевірених в законодавчій практиці і головне – безперечно на основі розвитку та постійного вдосконалення демократії. Передусім здійснився поділ і загальноконцептуально окреслився статус трьох основних гілок влади: законодавчої,

виконавчої та судової, що є визначальним атрибутом демократичної політичної системи.

2. Соціально-економічне становище в Україні: здобутки, перспективи, проблеми. Проголошення Україною незалежності стало стартом трансформації економіки в напрямі вивільнення з-під пресу жорстокого тоталітарного механізму. Однією із складових цього надзвичайного складного процесу є орієнтація матеріального виробництва на потреби багатомільйонного населення України. Однак на жаль усе матеріальне виробництво, насамперед промисловість, енергетику, транспорт, будівництво охопила жорстока криза, яка починаючи з 1991 року всі більше посилювалася. Так, в кінці 1995 року спад матеріального виробництва становив майже 50%, тобто більше, ніж у роки Великої Вітчизняної війни. Цей спад продовжувався і в подальшому. За вісім років реформ внутрішній валовий продукт (ВВП) скоротився на дві третини.

В промисловості на межі зникнення, якщо не будуть прийняті радикальні заходи, вісім промислових галузей. Виробництво в електронній промисловості, зокрема, скоротилося в 100 разів. Велике падіння виробництва охопило хімічну, вугледобувну, машинобудівну та інші галузі промисловості. З 1991 р. Україна втратила більше як 10 млн. робочих місць кваліфікованої праці. Безробіття в Україні в 1999 р. в цілому становило 40%, а в науці – 90%.

Виробництво вітчизняних товарів легкої промисловості за роки реформ скоротилося більш як у 8 разів, зате на ринку України з'явилося 95% імпортних товарів широкого вжитку.

Держава за рівнем сільськогосподарського виробництва відкинута на 50 років. Маючи 0,78 га орної землі на душу населення, до того ж переважно чорноземів (27% їх світових запасів), Україна почала імпортувати продукти харчування. За 8 років реформ реальна заробітна платня зменшилася втричі, а грошові доходи населення - 8,7 рази.

Рівень середньоподушового споживання м'яса і м'ясопродуктів вже у 1995-1996 рр. скоротився порівняно з 1990 роком на 42,8%, молока і молокопродуктів – на 34,7%, яєць – на 37,1%, риби і рибопродуктів – на 79,4%, фруктів, ягід, олії, цукру на 28-30%. Така тенденція спостерігалась і в 1997-1999 рр. Різко впав життєвий рівень населення України. Сьогодні він один з найнижчих в Європі. Співвідношення прибутків 10% найбільш багатих громадян і прибутків 10% найбідніших в Україні становить як 30 до 1 (в Китаї – 7:1, країнах Європейського Союзу 5-7:1, Японії 4,3:1). Цей показник в значній мірі відображає і питому вагу тіньової економіки і, як наслідок, корупції та організованої злочинності в суспільстві.

Тіньова економіка в ці роки досягла в Україні майже 60% ВВП (в Китаї - 3 %). За деякими даними, 3 млрд. доларів США кожен рік незаконно переводяться за кордон. Всього, за різними підрахунками, за кордоном працює на виробництво Заходу понад 20 млрд. дол. США вивезених з України. Майже 12 млрд.дол. США знаходиться на руках у населення України, яке не довіряє ні уряду, ні державним, ні приватним банком.

Які ж основні причини такого стану справ?

По-перше, це нечіткість, непослідовність, половинчатість реформаційного курсу в економіці, який довгий час ґрунтувався не на глибоко продуманному науковому підході, а фактично визначався співвідношенням політичних сил у суспільстві. Президенти Л.Кравчук і Л.Кучма, уряди які стояли при владі в цей період, на жаль, не змогли розробити таку економічну програму, яка була б адекватна історичному розвитку України та менталітету її народу.

По-друге, Україні не вдалось оптимально вирішити співвідношення між ступенем власної незалежності і ступенем взаємної інтеграції країн СНД. Мала місце переоцінка реальних можливостей української економіки: не було враховано, що вона структурно побудована на принципі незавершеності, позбавлена цілісності гармонійного розвитку. Близько 80% усього виробництва в Україні не має закінченого технологічного циклу, а

значить залежить від імпорту комплектуючих виробів, сировини та інш. За рахунок ввезення в Україні повністю формувались запаси споживчого каучуку, на 80-90% - нафти і газу, на 60-80 % - виробництво кольорових металів, енергетичного, ковальсько-пресового, ливарного устаткування, верстатів та інструменту, автомобілів, тролейбусів, електрохімічних і кабельних виробів, лісоматеріалів, продукції целюлозо-паперової, текстильної та медичної промисловості. Таким чином, старі економічні зв'язки вже зниклого СРСР міцно прив'язували Україну до новоутвореної СНД. Україна в цей час не могла і ще тривалий час не зможе без серйозних для себе втрат відмовитись від ринків СНД. Але політичні амбіції не давали можливості правильно вирішити ці проблеми на рівні, необхідному для стабілізації економіки. Безумовно, купувати сировину і техніку можна і в західних країнах, але в Україні надзвичайно мало поки що власної конкурентоздатної продукції, яку можна продавати за валюту на їхніх ринках. Крім того, відмова від орієнтації на ринок СНД привела б тільки у машинобудуванні до ліквідації 785 тис. робочих місць і появу додатково майже 1,1 млн. безробітних.

По-третьє, економічна ситуація значною мірою загострилась в результаті енергетичної кризи, яка викликана цілою низкою чинників: з одного боку, обмеженість власних паливно-енергетичних ресурсів, енергоємне виробництво, застарілі технології переробки нафти і газу (із однієї тони нафти в Україні отримують лише 150 кг. високооктанового бензину, в той час як у США – 470 кг.); з іншого боку, в ці роки кілька разів Україна не одержувала у встановлені терміни необхідну кількість нафти, газу з Росії, Турменістану. Причому тут велика вина України, яка не може і не платить за них вчасно. Слід також підкреслити, що підвищення Росією та іншими країнами СНД експортних цін на енергоносії негативно позначилось на динаміці цін в Україні. Так, тільки в 1992 р. ціни в паливній промисловості зросли у 227 разів, у електроенергетиці – в 52 рази, в нафтохімічній промисловості – у 55 разів. Ці галузі разом з чорною

металургією і хімічною промисловістю тривалий час задавали темпи у гонці цін в державі.

По-четверте, недооцінювалась роль держави, управлінських структур, хоча особливості української промисловості – з одного боку, та реально існуюча відсутність чіткої програми її реформування до останнього часу – з іншого, вимагали в перехідний момент активного використання державного регулювання. Особливо це стосується провідних галузей народного господарства. Більш продуманою повинна була бути державна політика і в сільському господарстві. Адже до останнього часу мала місце дискримінація колективних господарств. Державні органи постійно обкрадали їх, затримуючи розрахунки за вирощену ними продукцію та постійно зростаючими цінами на паливно-мастильні матеріали, недоступними кредитами і цінами на промислову та іншу продукцію. При цьому політика вільної торгівлі приводить до того, що колективні та фермерські господарства вимушені продавати свою продукцію за низькими цінами. Значна частина її вивозиться за кордон, залишаючи без роботи вітчизняні підприємства легкої та харчової промисловості. В свою чергу це приводить до засилля і наповнення України зарубіжними товарами і продуктами харчування.

Незважаючи на кризові явища, президент Л.Кучма, інші вищі органи державної влади послідовно проводять курс на приватизацію підприємств всіх основних галузей матеріального виробництва включаючи і енергетику. Так, починаючи з 1992 р., набувають все більшого розмаху оренда, а згодом і приватизація як важливі складові ринкових відносин. Спочатку цей процес охопив сферу громадського харчування (їдальні, кафе, чайні, ресторани тощо). Далі розпочалась приватизація сфери побутового обслуговування (перукарні, салони краси, фабрики і майстерні індивідуального пошиву та ремонту одягу, взуття, будинки побуту тощо). Поступово здійснюється продаж цих об'єктів власникам через аукціони, що проходили в усіх без винятку регіонах. Створення конкурентного середовища, однакових умов і

можливостей для вільної конкуренції суб'єктів підприємницької діяльності, незалежно від форми власності, було визначальним, домінуючим лейтмотивом економічних відносин у 1994-1996 рр.

Вже в першій половині 1994 року в Україні було приватизовано майже 5,5 тис. об'єктів державної комунальної власності, а на 1 квітня 1996 р. кількість таких об'єктів зростає більше ніж удвічі. Разом з тим, як неодноразово наголошували керівники Кабінету Міністрів, процес приватизації в країні здійснювався досить повільними темпами. З цього приводу не раз точилися гострі суперечки у Верховній Раді. Причому остання не завжди враховувала те, що приватизація це об'єктивний процес демонополізації власності, створення умов для нормальної, здорової конкуренції.

Тяжке становище продовжує залишатись в агропромисловому комплексі. Так, у 1997 році рівень рентабельності сільгоспідприємств становив мінус 23%, у 1998 році – мінус 28,6%. Виробництво валової продукції сільського господарства (у порівняльних цінах 1996 року) складало у 1990 році 48,6 млрд., в 1998 році 25,3 млрд. грн.; в т.ч. продукція рослинництва – 24,3 млрд. і 14,3 млрд. грн., продукція тваринництва – 24,3 млрд. і 11,0 млрд. грн. Одночасно відбувалося зниження кредитування сільського господарства з бюджету держави. Якщо в 1997 році воно становило 690 млн., у 1998 – 608 млн., то у 1999 – лише 323 млн. грн.

Кардинальним вирішенням проблем сільськогосподарського виробництва може стати Указ Президента України Л.Кучми, підписаний ним у січні 2000 р., “Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки”. Реформування, в першу чергу відносин власності на землю, ставить за мету швидке наповнення внутрішнього ринку вітчизняною високоякісною сільгосппродукцією. Селяни ж отримали право самостійно вирішувати свою долю та обирати організаційно-правову форму господарювання.

22 лютого 2000 р. Президент України Л.Кучма виступив зі щорічним посланням до Верховної Ради “Україна: поступ у ХХІ сторіччя. Стратегія економічного та соціального розвитку на 2000-2004 рр.”, де запропонував конкретну, обґрунтовану стратегію економічного розвитку. Стрижнева позиція цього важливого документу – визначення шляхів виведення вітчизняної економіки на траєкторію сталого розвитку, тісного поєднання структурних змін та економічного зростання з активною соціальною політикою держави. Програмні положення цієї стратегії перетворень на п'ять років лягли в основу діяльності уряду, парламенту, регіональних органів влади і управління.

Підсумки економічного розвитку держави за 1999 рік свідчать про те, що з'явилися деякі позитивні тенденції у виробництві, які дають підстави вбачати подальшу стабілізацію в розвитку економіки країни. Так, за даними Кабінету Міністрів у 1999 р. ВВП склав 127 млрд.грн., скоротившись лише на 0,4%. Це найменший спад за останні десять років. Уперше було зафіксовано деяке зростання виробництва промислової продукції. Загальний його обсяг виріс у порівнянні з 1998 роком на 4,3%, а середньодобове виробництво – навіть на 5,6%. В цих більш сприятливих умовах держава продовжує здійснювати активну інвестиційну політику, поставив перед собою мету перейти на інноваційний шлях розвитку як основної передумови реалізації стратегії економічного зростання, покращення матеріального становища всіх верств українського народу.

Основним стратегічним завданням України, як його сформулював Л.Кучма на наступні п'ять років, є впровадження в життя політики економічного зростання. Перед Кабінетом Міністрів ставиться завдання забезпечити зростання ВВП у 2000 р. на 1-2%, у 2001 р. – на 4%, а в 2002-2004 рр. – в середньому за рік на 6,5%.

Вирішення такого складного завдання вимагає здійснення цілої низки економічних, правових та організаційних заходів, впровадження механізмів стимулювання внутрішнього ринку, проведення за короткий час значного

обсягу перетворень, які б забезпечили подальше прискорення темпів на власній інвестиційній базі та переважним чином на достатній ринковій основі.

3. Зовнішньополітична діяльність України. Основні принципи зовнішньої політики були розроблені у Декларації про державний суверенітет України. В ній зовнішньополітичний курс визначався як демократичний і миролюбивий. Вже восени 1990 р. вперше за свою діяльність в ООН, делегація України діяла самостійно, активно налагоджуючи дипломатичні зв'язки з країнами світу.

Після проголошення Акту про державну незалежність України та проведення всеукраїнського референдуму розпочався якісно новий етап у її зовнішньополітичній діяльності. Відповідальним моментом для сувереної України стало визнання її державами світового співтовариства. Першою незалежність України 2 грудня 1991 р. визнала Польща, яка вирішила встановити з нею дипломатичні відносини. Впродовж місяця після референдуму Україну визнали вже 57 країн світу, а протягом першого року її існування як незалежної держави – 132 країни. Переважна більшість із них – 92 – встановили з Україною повномаштабні дипломатичні відносини.

Велике значення для розвитку зовнішньо-політичної діяльності молодій державі було схвалення Верховною Радою України 2 липня 1992 р. “Основних напрямків зовнішньої політики України”. В цьому документі визначались основні, базові національні інтереси країни та обґрунтовувалися засади, на яких повинна була реалізуватися її зовнішня політика. В ньому наголошувалось, що Україна здійснюватиме відкриту зовнішню політику і прагнучиме до співробітництва з усіма країнами світу, уникаючи залежності від окремих держав чи груп держав.

За короткий час (листопад 1990 – січень 1993 р.) Україна підписала 35 міжнародних і 88 міжурядових угод на двосторонній основі. Однією з перших міждержавних угод незалежної України став підписаний у Києві 6

грудня 1991 р. “Договір про основи добросусідства і співробітництва між Україною та Угорською Республікою”.

Уряд Російської Федерації теж одним із перших, вже 5 грудня 1991 р. визнав незалежність України. Однак багатомісячне перебування України у складі Російської імперії, а потім СРСР небажання впливових, шовіністично налаштованих московських політиків примиритися з появою суверенної України, ускладнювало відносини між обома сувереними державами. Для цього були й певні об’єктивні причини. Принциповими з них було чотири. Перша – це вирішення проблеми пов’язаної з подальшою долею Чорноморського флоту та його розподілу, до складу якого входило 45 великих надводних кораблів, 28 підводних човнів, 300 середніх і малих суден, 151 літак, 85 вертольотів палубної авіації. Приблизно це складало 10% усього військово-морського флоту колишнього СРСР. Вартість його досягала понад 80 млрд. доларів. Друга - з приводу Криму, територія якого тільки у 1954 році ввійшла до складу України. Третя – цілий комплекс питань пов’язаних з забезпечення України російськими енергоносіями. Четверта – різні підходи до розподілу закордонного майна, золотовалютного запасу та активів колишнього Союзу РСР. На жаль, ці проблеми і сьогодні ще не вирішені і значно ускладнюють відносини між двома східновлов’янськими державами.

У відносинах між Україною і Росією при бажанні можна було вирішити всі спірні проблеми. Так, ще 17 червня 1993 р. Б.Єльцин та Л.Кравчук підписали угоду між Російською федерацією та Україною про невідкладні заходи щодо формування Військово-морського флоту Росії і Військово-морських сил України на базі Чорноморського Флоту. Однак, проблема Чорноморського флоту органічно впліталася в геополітичні інтереси Росії, що випливали з її великодержавних амбіцій. Так вже через кілька днів після проголошення незалежності України, керівництво російського парламенту поставило під сумнів суверенітет Криму, що ускладнювало проблему вирішення і Чорноморського флоту. На півострові з’явилися політичні

організації, які почали агітацію за приєднання Криму до Росії, а 9 липня 1993 р. Верховна Рада Російської федерації прийняла постанову “Про статус міста Севастополь”. Згідно з цією постановою місто, яке знаходиться на території Української держави, проголошувалось російським, головною базою Чорноморського флоту. Аналогічне рішення було прийняте Державною Думою і верхньою палатою російського парламенту в листопаді 1996 р. Такі акції свідчили про неприпустиме втручання законодавчого органу у внутрішні справи України. Були і інші недружні акти відносно України. Так, 16 березня 1996 р. з ініціативи фракції комуністів Державна Дума Росії ухвалила постанову про денонсацію Беловезських угод, якими юридично припинялося існування СРСР. Цим актом російські політики демонстративно проігнорували волю населення колишніх союзних республік, які проголосили про свій суверенітет і стали будувати свої незалежні держави. Одна з причин існуючих суперечностей між Україною і Росією криється також і різний підхід до Співдружності незалежних держав. В обох країнах по-різному розглядають роль і функції цього об’єднання. Ще 12 грудня 1991 р. Верховна Рада України ратифікувала угоду про її утворення з окремими застереженнями. Так, Верховна Рада України виступила проти перетворення СНД на наддержавну структуру зі своїми органами влади й управління, проти надання цьому об’єднанню статусу суб’єкта міжнародного права. Між тим, у статуті СНД, прийнятому 22 січня 1993 р., йдеться про “спільний економічний простір”, “зовнішні кордони”, “головне командування о’єднаних збройних сил”, “колективні сили” тощо. Такі положення не відповідають принципам позаблоковості та нейтралітету, проголошених Україною. Верховна Рада не ратифікувала цей документ. Україна у Співдружності вбачала механізм цивілізованого розлучення, рівноправного розділу активів, золотого та алмазного запасів колишнього СРСР. Однак життя показало, що СНД не вдалося забезпечити збереження рівноправних стосунків між колишніми республіками СРСР. Керівництво Росії намагалось використати органи Співдружності як інструмент інтеграції молодих держав,

закріплення впливу російських владних структур на їх територіях. З боку Російської федерації все більше стали проявлятися намагання надати СНД наднаціональні повноваження. Україна рішуче виступила проти цього, так і не підписавши угоду про сили спільного призначення, договір про колективну безпеку та цілу низку інших документів, що передбачали створення наднаціональних органів.

Керівництво України вважало більш ефективним розширення рівноправного співробітництва між країнами співдружності на двосторонній основі, тобто щоб СНД сприяла вигідним торговоекономічним відносинам між країнами, які стали членами цього об'єднання. Треба визнати, що на долю країн СНД поки що припадає більше половини всього зовнішнього товарообміну України. Враховуючи, що в усьому світі точиться гостра боротьба за ринки збуту, відмовляти від вигідних торгових та інших зв'язків з країнами СНД і особливо з Російською Федерацією було б, звичайно, необачно. Лише протягом одного року 1995 року Україна уклала з Росією понад 20 двосторонніх угод, ратифікувала Договір про дружбу і співробітництво між обома країнами. Процес створення взаємовигідних умов співробітництва триває, особлива увага при цьому надається економічним стосункам. Україна бере участь в роботі всіх органів СНД. Так, на вересень 1995 р. у структурі СНД діяло 74 комітети, в 54 із них Україна активно працювала: у 27 як повноправний член, в інших – як спостерігач.

Ускладнювало відносини між Україною і Росією і різне відношення до НАТО. Росія, невдоволена вступом до цього воєнно-політичного об'єднання країн Східної Європи, рішуче виступає проти розширення НАТО на Схід. Україна ж вважає, що вступ до нового союзу – це внутрішня справа кожної суверенної держави. Разом з тим вона виступає проти того, щоб ядерна зброя розміщувалась на території країн, які будуть прийняті до НАТО.

Поступово керівництво двох суверенних держав, почало розуміти, що розбіжності можуть і будуть між ними, але треба шукати, що нас може зблизити, розширювати взаємовигідні зв'язки.

Після напружених переговорів у кінці травня 1997 р. прем'єр-міністри України і Росії підписали три угоди щодо Чорноморського флоту, які визначили умови його розподілу та здачі в оренду Російській Федерації кількох військово-морських баз.

Усунути суперечності між обома державами, надати їхнім відносинам нової якості повинен широкомасштабний Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією, який підписали в Києві 31 травня 1998 р. Президент України Л.Кучма та російський Президент Б.Єльцин. Сторони зобов'язалися поважати територіальну цілісність обох держав, дотримуватися принципу непорушності їхніх кордонів, що унеможливило висування в майбутньому будь-яких територіальних претензій до України. В договорі наголошувалось, що обидві країни будуватимуть свої відносини на мирних засадах, не удаватимуться до сили чи загрози її використання, не застосовуватимуть економічні та будь-які інші форми і засоби тиску. Базовий договір укладено строком на десять років. При цьому він може бути продовжений на наступні десятирічні періоди, якщо жодна з сторін не заявить про свій намір припинити його дію.

Перспективною в подальшому налагодженні відносин між Росією і Україною, а також Білорусією можна назвати зустріч президентів трьох славянських країн на Прохоровському полі (Білгородщина), яка була присвячена 55-річчю Перемоги у Великій Вітчизняній війні. На ній було визнано, що тільки співробітництво в різних галузях економіки дасть змогу уникнути кризових явищ, підвищити добробут населення слов'янських країн.

З проголошенням незалежності були започатковані офіційні міждержавні відносини між Україною і США. Реакція Вашингтона на ухвалення Верховною Радою Акту про незалежність була позитивною, проте досить стриманою. Навіть після московського серпневого путчу 1991 р. президент США Дж.Буш усе ще виходив із перспективи "оновлення союзу" на чолі з М.Горбачовим. Зважаючи на перебіг подій на території Союзу,

США з розумінням поставилися до виходу зі складу Союзу Литви, Латвії, Естонії. У відношенні до незалежності України керівництво США, крім усього іншого, стримувалось невпевністю щодо настроїв в її суспільстві і цілому слабким знайомством з українськими проблемами. Лише після проведення всеукраїнського референдуму США 25 грудня 1991 р. визнали незалежність України, проте відразу ж висунули ультимативну вимогу: позбутися ядерної зброї. Півтора роки Вашингтон безуспішно намагався за своїм сценарієм оперативно розв'язати українську “ядерну проблему”, вдаючись при цьому до різних варіантів тиску, погроз, умовлень, переконань. Суттєві зрушення відбулися у відношеннях між США і Україною в середині 1993 року. Вашингтон почав розглядати Україну не тільки як арсенал ядерної зброї, а і як державу, що має неабияке геополітичне значення для Європи. Відтак США розпочали дивитись на Україну під кутом зору забезпечення європейської безпеки, неодноразово підкреслюючи важливість її незалежності для регіону.

З огляду на сукупність несприятливих обставин, а також узяті раніше зобов'язання, Україна підписала акт про ядерне розброєння. 14 січня 1994 р. було підписано так звану прискоренну угоду між Україною, Росією і США, відповідно до якої з української території протягом семи років мали бути повністю вивезена ядерна зброя. Росія і США заявили що вони гарантуватимуть безпеку Україні, а остання ще й надасть їй необхідну фінансову допомогу для реалізації програми розброєння і конверсії. Одже поступово ставлення США до України еволюціонує в напрямі виходу на рівень партнерських відносин. Так, у березні 1994 р. Президент України Л.Кравчук здійснив офіційний візит до США, під час якого було підписано низку важливих для України економічних угод. Велика увага в ході переговорів приділялася розв'язанню складних українських економічних проблем.

Після обрання у 1994 р. Президентом України Л.Кучми відбулася деяка корекція зовнішньої політики. Було зроблено спробу вивести українську

зовнішню політику за рамки прийняття тільки політичних декларацій, поставити її на рейки політичного прагматизму та економічної діяльності.

Здійснення нового, прагматичного зовнішньополітичного курсу дало можливість керівництву України суттєво розв'язати окремі вузли суперечностей, успішно завершити низку важливих міжнародних справ, започаткованих раніше. Україна приєдналася до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (16 листопада 1994 р.), вступила до Ради Європи (9 листопада 1995 р.), ставши 37-м членом цієї авторитетної організації. Вступ України до неї свідчить про зростання міжнародного авторитету серед європейських держав України, визнання за нею права на входження до інших європейських структур. Таким чином, Україна поступово повертається до європейської сім'ї народів, від якої вона була відлучена упродовж тривалого часу. З усіма країнами - своїми європейськими сусідами, Україна як суверенна держава уклала договори. В них закріплена відсутність будь-яких територіальних претензій до України. Більш того, з окремими державами відносини не тільки поліпшуються, а й отримують нову якість. Так, Україна заключила договір про стратегічне партнерство з Польщею. Зростають також активність і якість стосунків з країнами інших регіонів – Азії, Америки, Близького Сходу. Налагоджуються контакти з НАТО в рамках програми “Співробітництво заради миру”.

З появою незалежної України розпочався новий етап у її відносинах із світовою українською діаспорою. Як відомо, українці волею історичної долі розсіяні по багатьох країнах світу. Сьогодні за межами держави живуть від 10 - по іншим даним до 18 млн. українців. Отримання Україною незалежності створило нові умови для зв'язків і контактів між українцями, які волею долі проживають в інших країнах світу. Зміцненню культурних зв'язків українців сприяло проведення у 1994 р. в Києві фестивалю “Українці всього світу, єднайтесь!”. В цілому, за роки української державності зусиллями українців діаспори здійснено дуже багато важливих й ефективних акцій на підтримку позитивних змін в економіці, науці, освіті й культурі

України. 22 січня 1996 р. Кабінет Міністрів України затвердив Державну програму “Українська діаспора на період до 2000 року”, яка акумулює державну стратегію і тактику всебічної політичної, дипломатичної, економічної, інформаційної, моральної підтримки українців у інших країнах.

Таким чином, після прийняття Декларації про державний суверенітет, проголошення незалежності, Україна досягає досить значних успіхів у відродженні своєї державності, в зміцненні реального суверенітету. Ці успіхи вінчають тисячелітню історію державотворення в Україні, знаменують її виходження у світову співдружність.

Після отримання реального суверенітету, Україна будує свою зовнішню політику на принципах взаємоповаги і співробітництва, мирної співпраці і розв’язання всіх проблем між державами лише мирним шляхом, недопущення воєнних конфліктів, на основі взаємовигідних економічних, торговельних зв’язків, економічного співробітництва, широкого спілкування з державами світового співтовариства в галузі освіти, культури, науки та інших гуманітарних сфер життєдіяльності.

Разом з тим, в результаті прорахунків і помилок в здійсненні економічних реформ, відсутності чіткої програми їх проведення, різко погіршило соціально-економічне становище. По суті Україна перенесла небачену економічну кризу, для якої стало характерним: параліч виробництва, поява масового безробіття, погіршення життя переважної більшості її населення. Це привело до занепаду духовності, корупції на всіх рівнях влади, небаченого розповсюдження злочинства, втрати довіри людей до держави.

В останній час (1999-2000 рр.) в Україні з’явилися перші ознаки економічної стабілізації, подолано падіння ВВП, хоч і повільно, але почав зростати обсяг промислового виробництва, збільшуються капіталовкладення в основні фонди, в запланованих межах утримувався рівень інфляції. Отже ми є свідками, коли на практиці в Україні розпочала реалізовуватись модель

відкритої конкурентної економіки, закладені основи ринкової інфраструктури.

Література для подальшого вивчення теми:

Конституція України. Прийняти на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К., 1996.

Угода про створення Співдружності Незалежних Держав // Голос України. – 1991. – 10 грудня.

Білоус А.О. Політичні об'єднання України. – К., 1993. – С.42-105.

Вівчарик М.М. Українці в світі: східна і західна діаспора. // Укр.іст.журнал. – 1993. - № 11. – С. 57-68.

Гайдуков Л., Чекаленко Л. СНД в економічному і політичному просторі України // Віче. – 1998. - №3. – С. 33-51.

Гарань О. Убити дракона: з історії Руху та інших партій України. – К., 1993. – С. 3-126.

Готкін Г. Об'єднана Європа : що нас там чекає // Політика і час. – 1995. - №7. – С. 368-418.

Історія України. Курс лекцій у 2-х кн. Кн.2. – К., 1992. – С. 432-462.

Історія України. Нове бачення. У 2-х т. Т.2. – К., 1996. – С. 429-493.

Кремень В. Орієнтири на майбутнє. Росія-Україна-Білорусь: чи можливий східнослов'янський трикутник // Політика і час. – 1995. - № 4. – С. 27-39.

Кульчицький С.В. Держатворчий процес в Україні (підсумки першого п'ятиріччя) // Укр. іст. журн. – 1996.- №6.- С. 69-79.

Литвин В. Політична арена України: дійові особи та виконавці . – К., 1994. – С. 296-490.

Павловський М.А. Суспільство та економіка перехідного періоду: шлях України. – К., 1997. – С. 272.

Рудич Ф.М. Формування політичних структур в сучасній Україні: політологічний аналіз // Укр. істор.журн. – 1995. - № 2-3.

Шаповал В. Конституція є. На черзі реалізації її норм. // Віче. – 1996.- № 10. – С. 3-11.

ЗАМІСТЬ ЗАКЛЮЧЕННЯ

Український народ домігся великих успіхів у відродженні своєї державності, в зміцненні реального суверенітету. Ці успіхи вінчають тисячолітню історію державотворення в Україні, знаменують її входження у світову співдружність. Почалось національне відродження українського народу. Зросла зацікавленість до історичного минулого своєї держави, підвищується відповідальність її нинішніх поколінь за її сьогоденне і майбутнє.

Поетове “Що ми? Чиї сини? Яких батьків?”, яке не зовсім риторично сприймалося у недалекому минулому, сьогодні звернено до нас. Хіба тільки учні і студенти турбують запитаннями своїх вчителів: “Хто такі українці? Коли вони з’явилися на історичному терені? Від кого ведуть свій родовід? Як розвивались і жили?”, врешті: “Яка їх доля тепер і в майбутньому?”. Зрозуміло, що такі питання постають не тільки в класах і вузівських аудиторіях тепер, в період бурхливого відродження національної самосвідомості, історія українського народу, історія Української держави стали предметом особливої зацікавленості найрізноманітніших верств населення нашої країни, яке не завжди може одержати ґрунтовну відповідь. До того ж кон’юнктурні видання поточного періоду, в яких емоції нерідко перевершують зваженість і об’єктивність, ще більш ускладнюють пошуки істини.

Все це ускладнювало і нашу роботу. В ній уважний читач знайде немало чергових “білих плям”, тому що багато важливих проблем з історії України поки ще або не дуже глибоко, а іноді і зовсім слабо досліджені. Перед історичною наукою нашої держави ще стоїть надзвичайно важливе завдання: сплатити всі борги перед власним народом, переглянути стереотипи мислення, відмовитись від догматичних підходів, невиправданих обмежень, написати історію України у повному обсязі, у всіх складностях і суперечностях. Життя вимагає нового осмислення історії України,

повернення із забуття багатьох подій, явищ, осіб, героїчних вчинків наших пращурів, правди про оборонців, будівничих, правдошукачів рідної землі, адже цивілізоване суспільство має знати свою історію як вказував наш всесвітньовідомий земляк М.В.Гоголь, історія здатна зробити молодих людей твердими, щоб ніякий легковажний фанатик і пілке миттєве хвилювання немогло покинути їх.

Маємо усвідомити, якому згубному, жорстокому тиску піддавалось усе краще в українській історичній науці при комуністичному режимі, починаючи ще з кінця 20-х років в умовах сталінського антинародного режиму. То ж нині поставимся до наших вельми скромних набутків розважливо й вимогливо.

Гострою є потреба видання давніх літописів, перекладених на сучасну українську мову, а також праць таких відомих українських істориків, як М.Аркас, В.Антонович, Д.Багалій, М.Грушевський, М.Костомаров, І.Крип'якевич, Д.Яворницький та ін. Велика необхідність існує у виданні різного роду документальних публікацій і хрестоматій по історії України, що відразу підвищить доказову силу лекцій і семінарських занять у вузівському навчанні. Значно більше уваги, на нашу думку, треба приділяти поліпшенню форми викладання історії України, добиватися їх більшої чіткості, переконливості, дохідливості. Історик-викладач має не тільки і не стільки подавати факти, його завдання глибоко аналізувати сукупність явищ в їх розвитку.

Особливо це важливо при вивченні вітчизняної історії, сучасного часу, коли наша держава отримала реальний суверенітет вступила на тяжкий і складний шлях пошуків соціально-економічного прогресу. Розвиток економіки, хоч і дуже суперечливий з невиданим падінням виробництва все ж характеризується все більше поворотом до соціальних потреб широких верств населення, початком необхідної перебудови її структури і використанням передової технології і досягнень світового технічного прогресу. Завойована незалежність відкрила для нього нові можливості

вселяючи надію в реальність у розв'язання складних соціально-економічних проблем сучасного буття нашого народу.